

M C M X X I I

VYTAUTAS MAGNUS
UNIVERSITY

TOŻSAMOŚĆ NA STYKU KULTUR⁴

TOŻSAMOŚĆ NA STYKU KULTUR

Tom 4

Uniwersytet Witolda Wielkiego
Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej

TOŻSAMOŚĆ NA STYKU KULTUR

Tom 4

Redakcja naukowa
Irena Masojć i Henryka Sokołowska

Kraków 2021

dr Irena Masojć
Vytautas Magnus University
ID <https://orcid.org/0000-0001-7492-946X>
✉ irena.masoit@vdu.lt

dr Henryka Sokołowska
Vytautas Magnus University
ID <https://orcid.org/0000-0001-5346-988X>
✉ henrika.sokolovska@vdu.lt

© Copyright by Irena Masojć and Henryka Sokołowska, 2021

Recenzenci: dr hab. Ewa Golachowska, prof. IS PAN
dr hab. Dorota Michułka, prof. UWŹ

Opracowanie redakcyjne: Justyna Ostafin

Projekt okładki: Paweł Sepielak wg pomysłu Dalii Raicevičiūtė

ISBN 978-83-8138-622-7 (druk)
ISBN 978-83-8138-623-4 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381386234>

Wydanie publikacji dofinansował Uniwersytet Witolda Wielkiego (Litwa)

Publikacja została wydana przy wsparciu Ambasady RP w Wilnie

Ambasada
Rzeczypospolitej Polskiej
w Wilnie

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

*Na 60-lecie Polonistyki
o ukierunkowaniu pedagogicznym
w Wilnie*

Spis treści

Wstęp	9
I. REGION JAKO PRZESTRZEŃ STANOWIENIA TOŻSAMOŚCI	13
ZOFIA SAWANIEWSKA-MOCHOWA	
Tożsamość regionalna w dobie globalizacji (na przykładzie Kujaw)	15
MARIA KWIATKOWSKA-RATAJCZAK	
„Zakryte – odkryte”. O związkach akademickich praktyk badawczych i szkolnych doświadczeniach poznawania nie tylko lokalności	27
MARIA SIENKO	
Doświadczenia zmysłowe w formowaniu tożsamości regionalnej	43
KATARZYNA MARIA PŁAWECKA	
Pogranicze jako miejsce kulturalnego wrzenia, dialogu oraz dyskursów tożsamościowych – rozpoznanie polonisty	63
JIŘÍ MURYC	
Dwujęzyczność na Zaolziu w Republice Czeskiej – sytuacja językowa i uwarunkowania prawne	79
II. POTRZEBY EDUKACYJNE UCZNIA W OTOCZENIU WIELOKULTUROWYM	91
PAWEŁ SPOREK	
Uczniowie obcojęzyczni i dwujęzyczni na lekcjach języka polskiego – okiem nauczyciela i dydaktyka	93
HENRYKA SOKOŁOWSKA	
Zadania edukacji w kontekście refleksji nad tożsamością narodową uczniów szkół polskich w Wilnie	105
IRENA MASOJC	
Zróznicowanie współczesnej polszczyzny na Litwie w świadomości językowej uczniów szkół polskich	117

III. DIALOG MIĘDZYKULTUROWY W SZKOLNYCH PROPOZYCJACH
LEKTUROWYCH I INNYCH TEKSTACH KULTURY135

ANITA GIS

- Jeden język – wiele kultur. Kilka słów o wielokulturowości
i międzykulturowości na lekcjach języka polskiego
(rozpoznania i refleksje)137

DANUTA ŁAZARSKA

- Spotkania z literaturą. O dialogu międzykulturowym i kształtowaniu
tożsamości nie tylko na godzinach polskiego (na przykładzie *Eli-Saneli*
Katarzyny Pranić)151

PIOTR KOŁODZIEJ

- Filologia Brunona Schulza. O tożsamości „na styku kultur”163

HANNA BURKHARDT

- Dialog międzykulturowy na przykładzie internetowych komentarzy
językowych185

IV. JĘZYK ZWIERCIADŁEM STYKU KULTUR.....197

WŁODZIMIERZ MOCH

- Przeobrażenia w języku polskiej młodzieży w świetle powieści
Anny Cieplak *Ma być czysto i Lata powyżej zera*199

AŁŁA KRAWCZUK

- „Życzę zdrowia i cierpienia...” Pragmatyka życzeń i gratulacji
w polszczyźnie młodzieży polskiego pochodzenia na Ukrainie211

LESIA KOROL

- Związki zgody w polszczyźnie na Ukrainie (na materiale zebranych
wśród młodzieży szkół polskich)231

MARIA ZIELIŃSKA

- Odstępstwa od normy w tłumaczeniach z języka ukraińskiego
i rosyjskiego na polski autorstwa młodzieży wielojęzycznej na Ukrainie239

BARBARA DWILEWICZ

- O polszczyźnie gości audycji *Znamy się ze słyszenia* w polskiej rozgłośni
radiowej na Litwie253

Noty o autorach263

Jiří MURYC

Uniwersytet Ostrawski, Czechy

<https://doi.org/10.12797/9788381386234.05>

Dwujęzyczność na Zaolziu w Republice Czeskiej – sytuacja językowa i uwarunkowania prawne

Czeska część Śląska Cieszyńskiego, dla której polska historiografia stosuje określenie *Zaolzie*, to region leżący obecnie na granicy Republiki Czeskiej i Polski. Od czasu podziału Śląska Cieszyńskiego pomiędzy Czechosłowację i Polskę w 1920 roku, a także podziału Czechosłowacji na Republikę Czeską i Słowacką w 1993 roku Zaolzie jest terenem przygranicznym. Jego położenie przyczyniło się do tego, że od wieków dochodziło tutaj do mniej lub bardziej nasilonego kontaktu różnych grup etnicznych. Najbardziej widoczne jest wzajemne oddziaływanie grupy polskiej i czeskiej. Ma ono miejsce na polu kultury, religii, szkolnictwa, życia organizacyjnego itp., kształtowało i nadal kształtuje tożsamość obszaru zaolziańskiego. Obecnie Polacy żyjący na terenie Zaolzia stanowią mniejszość narodową w Republice Czeskiej, ale sytuacja polityczna w państwie pozwala na rozwijanie polskiej działalności kulturalno-oświatowej, istnienie polskiej prasy, emitowanie audycji w czeskim radiu i telewizji itp. (Ondruszová, Muryc 2012, s. 325).

Sytuację językową Zaolzia można uznać za złożoną i wielowymiarową. Patrząc na ten teren z perspektywy historycznej, można na nim zaobserwować liczne zmiany języków dominujących. Dziś istnieją obok siebie przede wszystkim dwa języki – polski i czeski – które cechują się bliskim położeniem geograficznym, mają wspólnego przodka oraz są częścią dwu podobnych kultur. Oprócz tego znaczącą rolę odgrywa tutaj odmiana regionalna języka, w której odzwierciedlają się prawie całe dzieje tego terenu. Przez tę odmianę rozumiemy gwarę zaolziańską, która często stanowi uniwersalny kod komunikacji lokalnej ludności i jest m.in. także wyrazem jej więzi z regionem¹.

¹ Na funkcjonowanie wymienionej odmiany, jego status społeczny, świadomość językową użytkowników ostatnio zwracały uwagę Bogoczová (2018) oraz Bogoczová, Bortliczek (2014),

Rdzenni mieszkańcy Zaolzia znają w mniejszym lub większym stopniu wszystkie trzy używane tutaj języki (kody językowe). Jednak na co dzień muszą dokonywać wyboru jednego z nich, kierując się sytuacją komunikacyjną. Inny język stosuje się w urzędach, inny w pracy, szkole, rodzinie, na ulicy, w kontaktach z przyjaciółmi, na różnych imprezach kulturalnych itp. Dla Zaolzia jest więc charakterystyczne zjawisko dwu- i/lub wielojęzyczności. I co za tym idzie – często u tutejszych mieszkańców znajdują wyraz liczne zjawiska związane właśnie z opanowaniem różnych języków i komunikacją w dwu lub więcej językach, np. interferencja międzyjęzykowa czy przełączanie kodów² (Ondruszová, Muryc 2012, s. 326).

Pojęcie sytuacji językowej można scharakteryzować jako zwarty system komunikacyjny pewnego społeczeństwa, najczęściej w ramach jednego państwa, w pewnym okresie, kształtowany przez ogół wszystkich kodów językowych czy odmian jednego języka używanych przez dane społeczeństwo. Rozumiemy przez to odmiany: terytorialne (dialekty, gwary), socjalne, środowiskowe (gwary zawodowe, żargon) oraz funkcjonalne (język literacki, język potoczny). Chcąc ściślej określić specyfikę sytuacji językowej czeskiej części Śląska Cieszyńskiego, należy wymienić przynajmniej cztery podstawowe czynniki (Grygar 2003, s. 2; Muryc 2008, s. 47): 1) historyczną płaszczyznę sytuacji językowej, tzn. pewien kontekst socjalnych, kulturowych i politycznych uwarunkowań, które ją kształtowały (sytuacja polityczno-prawna, społeczna, socjolingwistyczna itp.); 2) instrumentalny charakter i prestiż społeczny standardowej formy komunikacyjnej, czyli język (kod językowy) służący np. w kontaktach urzędowych i uważany za narzędzie komunikacji w oficjalnych (publicznych) sytuacjach; 3) charakter i zakres funkcjonowania miejscowego „potocznego” języka (kodu), rozumianego jako narzędzie codziennej komunikacji lokalnej ludności; 4) językowy standard „symbolicznego” charakteru, przez który na omawianym terenie rozumiemy polszczyznę literacką. Irena Bogoczová w związku z tym pisze, że „polszczyzna kulturalna jest językiem symbolicznym, odświętnym, za pośrednictwem którego miejscowi Polacy manifestują swoją orientację narodową, własną przynależność etniczną” (Bogoczová 2018, s. 46)³. W podobny sposób podsumowuje to

pisząc o procesach pidżynizacji i hybrydyzacji języka odbiegającego od tradycyjnego rozumienia gwary.

² W dostępnej literaturze obecne są różne interpretacje i definicje zjawiska interferencji. Ogólnie jednak można powiedzieć, że interferencja to wzajemne oddziaływanie dwóch lub więcej języków (i/lub odmian języka). W celu bliższego zapoznania się z tym zjawiskiem odsyłamy m.in. do: Lipińska (2003, s. 80-84); Lehistevá (2004) oraz Muryc (2010, s. 57-64). O przełączaniu kodów natomiast mówimy wtedy, kiedy osoba dwujęzyczna w trakcie jednej rozmowy stosuje dwa (lub więcej) języki (lub odmiany języków). Więcej na ten temat m.in. w: Lipińska (2003, s. 87-92); Lanstyák (2000) oraz Muryc (2010, s. 47-53).

³ Zob. na ten temat także Bogoczová, Bortliczek (2014, s. 20-21); Miodońska (2012, s. 89).

także Marzena Błasiak, odróżniając funkcje, jakie pełni język polski w kraju i poza jego granicami:

Polszczyzna poza granicami kraju spełnia [...] następujące funkcje:

1. funkcję jednoczącą – język polski jest elementem integrującym polskich migrantów na obczyźnie;
2. funkcję kulturotwórczą – język polski jest wartością kultury migrantów;
3. funkcję identyfikacji etnicznej – język polski tworzy więzi i umożliwia migrantom uczestnictwo w kulturze etnicznej;
4. funkcję poznawczą – język polski umożliwia poznanie polskiej historii i współczesności (Błasiak 2011, s. 81).

Ów „symboliczny” charakter komunikacji w polszczyźnie ogólnej nie dotyczy oczywiście osób deklarujących przynależność do polskiej narodowości i posługujących się językiem polskim jako narzędziem do jednoznacznego i wyraźnego określania ich tożsamości narodowej (Grygar 2003). Jednak nawet w trakcie publicznej komunikacji językowej nierzadko następuje przełączanie z języka polskiego do gwary, a właśnie gwarą zaolziańską⁴ pojawia się w wypowiedziach użytkowników języka niezależnie od np. narodowościowej przynależności użytkowników.

Z powyższego wynika, że sam język nie jest jedynym ani/lub najważniejszym czynnikiem kształtowania sytuacji językowej badanego obszaru. Dla Śląska Cieszyńskiego (dawniej Księstwa Cieszyńskiego) w jego historycznym rozumieniu dodatkowo są znamienne inne specyficzne aspekty – skomplikowana przeszłość tego terenu, związana przede wszystkim na początku XX wieku z szeregiem zmian, m.in. w strukturze (zwłaszcza narodowościowej) ludności, przekształceniami polityczno-terytorialnymi, migracją ludności, industrializacją, urbanizacją oraz zmian w środowisku poszczególnych Kościołów i życiu wierzących. Do kolejnych czynników wpływających na ogólnie rozumianą sytuację językową należałoby dodać te o charakterze instytucjonalnym (np. wszelkiego rodzaju instytucje, system szkolnictwa, miejscowe i mniejszościowe organizacje, sytuację polityczną, media), jak również ich swoiste „produkty”, tzn. kulturę, tradycje, zwyczaje i folklor, rodzinę, religię, osobiste doświadczenia, znajomość historii regionu itp. Język trzeba jednak traktować przede wszystkim jako nosiciela kultury i tradycji, pełniącego w danej społeczności narodowościowej i językowej ważną funkcję komunikacyjną, identyfikacyjną oraz integracyjną (Muryc 2008, s. 47; Šatava 2009, s. 77).

⁴ W niniejszym tekście dla określenia gwary na omawianym terenie stosowany jest termin *gwara zaolziańska*, jak bowiem pisze Janina Labocha: „Gwara cieszyńska, jaką posługują się zaolziańscy Polacy, jest nasycona czeskimi elementami językowymi [...]. Różni się jakościowo od gwary cieszyńskiej w Polsce. W związku z tym gwarę cieszyńską w Republice Czeskiej określimy mianem gwary zaolziańskiej” (Labocha 1997, s. 119; cyt. za Michalska 2011, s. 64).

Jak już zarysowaliśmy wyżej, omawiany region czeskiej części Śląska Cieszyńskiego w kontekście obecnych ziem czeskich to zwarty obszar dwóch powiatów – karwińskiego i wschodniej części frydecko-misteckiego – zamieszkiwanych przez polską ludność autochtoniczną (Sękowska 2010, s. 19)⁵. Mimo tradycyjnie homogenicznej polskiej ludności etnicznej na wymienionym terenie ma tam miejsce kontakt i wzajemne przenikanie się przynajmniej dwóch narodów, kultur oraz języków. Znaczącą rolę w badaniach sytuacji językowej czeskiej części Śląska Cieszyńskiego odgrywa także obecność przynajmniej trzech kodów językowych w zależności od poszczególnej sytuacji aktu mowy – gwary zaolziańskiej (Labocha 1997, s. 119) oraz języka czeskiego i polskiego.

Historia funkcjonowania poszczególnych kodów językowych oraz komunikacji językowej na Zaolziu jest stosunkowo bogata i oddaje zmieniające się tam stosunki polityczne i społeczne. Historia omawianego terenu została już w przeszłości opisana w licznych opracowaniach. Istotnym faktem, jaki miał wpływ nie tylko na stosunki językowe na Śląsku Cieszyńskim w perspektywie historii najnowszej, była decyzja Rady Ambasadorów z roku 1920 dotycząca jego podziału na część polską i czechosłowacką⁶. Od tej chwili jego zaolziańska część zaczęła rozwijać się w innych warunkach niż reszta terytorium Śląska Cieszyńskiego, będąca w granicach Polski. Według oficjalnych danych w 1921 roku Zaolzie zamieszkiwało 177,6 tys. obywateli narodowości czeskiej, 69,4 tys. – narodowości polskiej i 23 tys. – narodowości niemieckiej (Gawrecki 2017, s. 124). Po II wojnie światowej Zaolzie wróciło w obręb ówczesnej Republiki Czechosłowackiej, co nie pozostało bez wpływu na stosunki językowe, przede wszystkim zaś na umocnienie pozycji języka czeskiego we wszystkich sferach życia. Znaczną rolę odgrywają takie zjawiska jak przemieszanie ludności, nowe procesy osadnicze, zmiany w strukturze narodowościowej, wpływ środków masowej komunikacji itp. Ubywa też ludności deklarującej się jako Polacy – obecnie jest to 26 820 mieszkańców Zaolzia (dane ze spisu powszechnego ludności z roku 2011)⁷.

⁵ Elżbeta Sękowska wyróżnia trzy grupy skupisk i zbiorowości polonijnych: 1) autochtoniczne polskie zbiorowości etniczne, skupiska osiedleńcze i przesiedleńcze (w tym Czechy); 2) polonijne zbiorowości kontynentalne; 3) polonijne zbiorowości zamorskie. Autorka zauważa, że „istotne w tych podziałach jest uwzględnienie danych terytorialnych, liczebności emigracji, jej genezy, związku z kulturą narodową i historią państwowości polskiej” (Sękowska 2010, s. 19–20). Por. Błasiak (2011, s. 81).

⁶ Ważnych wydarzeń wpływających w historii najnowszej na sytuację językową Śląska Cieszyńskiego jest oczywiście więcej. Wymienić należy m.in. reformację oraz okres budzenia świadomości narodowej. Por. Bogoczová, Bortliczek (2014, s. 8).

⁷ Podajemy za Czeskim Urzędem Statystycznym: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&katalog=30715&pv0=ZVKR013&pvokc=100&pvoch=3140#w=10> XII 2020. Zgodnie z danymi rządu Republiki Czeskiej w Czechach żyje niespełna 40 tys. osób deklarujących narodowość polską, mimo że rzeczywista liczba jest

Od wspomnianego podziału Śląska Cieszyńskiego polsko-czeska granica etniczna i językowa – nieutożsamiana z państwową – przesuwa się systematycznie na wschód, w kierunku granicy z Polską (por. Siwek 1997). Mimo wszystko Zaolzie zachowuje swój charakter terenu wielojęzycznego i wielokulturowego. W kontaktach oficjalnych autochtonów zaolziańskich dziś przeważa, mimo znacznej popularności gwary terytorialnej, język czeski. Jako kod większościowy język czeski nierzadko przenika do komunikacji członków etnikum polskiego. Jest to całkiem zrozumiałe, większośćowy język czeski opanowuje wszystkie płaszczyzny komunikacji (przede wszystkim zaś publiczną, oficjalną), a zatem ma odpowiednie warunki do rozwoju także tam, gdzie podstawowym kodem komunikacji jest polski lub gwara, chociaż często odznacza się cechami gwarowymi lub regionalnymi. Zakres funkcji polszczyzny natomiast jest na omawianym terenie w znacznym stopniu ograniczony. Jej status i prestiż stara się utrzymać i rozwijać stosunkowo szeroka sieć szkół podstawowych i średnich, polskie mniejszościowe organizacje (np. Polski Związek Kulturalno-Oświatowy lub inne zrzeszane przez Kongres Polaków w Republice Czeskiej), prasa mniejszościowa, audycje radiowe i programy telewizyjne, teatr, sieć polskich bibliotek oraz dwujęzyczne nabożeństwa, prowadzone także w języku polskim. Zakres stosowania literackiego języka polskiego ogranicza się więc do sytuacji oficjalnych czy też publicznych w ramach wyżej wymienionych sytuacji komunikacyjnych, często charakteru symbolicznego (Muryc 2008; Labocha 1997; Bogoczová 2018). Ze względu na owe wyrażnie zarysowane sytuacje komunikacyjne (kontekst czasu, miejsca, przestrzeni, znaczenia itp.) polszczyzna ogólna ma zatem trzy podstawowe funkcje: 1) funkcję konsolidacji, polegającą na łączeniu użytkowników różnych dialektów (kodów) i dającą możliwość utożsamienia się z szerszą (polską) społecznością; 2) funkcję delimitacji, kiedy użytkownicy poszczególnego kodu (polszczyzny) mogą za jego pomocą określać samych siebie wobec innych języków – np. poprzez umacnianie własnej świadomości i tożsamości, wyrażenie stosunku emocjonalnego wobec danej społeczności itp.; 3) funkcję prestiżu, stanowiącego np. wyraz pewnej hierarchii społecznej lub/i uzasadniającego często równouprawnienie wobec społeczeństwa lub języka większościowego (Kuniński 2000, s. 13).

Na sytuację językową w zarysowanym wyżej znaczeniu składają się nie tylko omawiane czynniki językowe i pozajęzykowe. W kontekście czeskiej części Śląska Cieszyńskiego trzeba więc zwrócić uwagę także na problemy związane z dwujęzycznością w ujęciu polityki językowej, którą można rozumieć zgodnie ze Stanisławem Gajdą jako: „ogół działań podejmowanych w pewnej społeczności celem kształtowania

prawdopodobnie wyższa i może dochodzić do 70 tys. osób. Por. <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/polska-narodnostni-mensina-16124> – 10 XII 2020.

stosunku do języka oraz oblicza komunikacji w niej, a także w kontaktach z innymi społecznościami” (Gajda 1998, s. 11; cyt. za Lisek 2011, s. 81). Jednym z elementów polityki językowej jest prawo językowe – utożsamiane często z ustawodawstwem językowym, mającym na celu regulowanie ochrony, rozwoju i promocji – a także użycie języka w rzeczywistości prawnej, handlu, mediach, oświacie (Lisek 2011, s. 81). Mimo że w Czechach nie ma ustawy językowej⁸, działa tutaj ochrona języków mniejszości – w tym polskiego – ściśle związana z ochroną praw mniejszości narodowych. W Republice Czeskiej obowiązuje kilka dokumentów prawnych zarówno na poziomie europejskim, jak i narodowym. Do tych pierwszych można zaliczyć Konwencję ramową Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych oraz Rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 13 listopada 2018 roku w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w UE⁹. Na poziomie narodowym trzeba wymienić przede wszystkim Konstytucję Republiki Czeskiej (*Ústava České republiky*) oraz swego rodzaju załącznik do niej – Kartę praw podstawowych i wolności (*Listina základních práv a svobod*). W praktyce są ważne także inne ustawy i rozporządzenia, m.in. Ustawa o prawach mniejszości narodowych (*Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin*) lub Ustawa o gminach i jednostkach administracyjnych (*Zákon č. 106/2016 Sb., o územně správních celcích*)¹⁰. Podstawowe prawa członków mniejszości narodowych w RC sprowadzają się m.in. do prawa do nauki języka mniejszości lub w języku mniejszości, prawa do edukacji w języku ojczystym przedstawicieli mniejszości narodowych¹¹.

Ważnym dokumentem obowiązującym na terenie Czech i mającym na celu ochronę praw mniejszości narodowych, w tym praw językowych, jest oczywiście także Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych (*Evropská charta regionálních či menšinových jazyků*, dalej: Karta). Koncentruje się ona na ochronie języków regionalnych lub mniejszościowych, rozumianych jako języki, które są tradycyjnie używane na określonym terytorium państwa przez jego obywateli tworzących grupę mniejszą liczebnie od pozostałej części ludności tego kraju oraz różnią się od oficjalnego języka (języków) tego państwa, przy czym nie obejmuje to ani

⁸ W ostatnich latach pojawiło się kilka projektów takich ustaw (np. w 2019 roku taki projekt wniosła Komunistyczna Partia Czech i Moraw), ale nie zostały one przyjęte.

⁹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 listopada 2018 r. w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w UE, [on-line] http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0447_PL.html – 10 XII 2020.

¹⁰ *Průvodce právy příslušníků národnostních menšin v České republice II*, [on-line] <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/publikace/pruvodce.pdf> – 10 XII 2020.

¹¹ Poszczególne prawa są bardziej sprecyzowane w dodatkowych ustawach dotyczących szkolnictwa: *Zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů* oraz *Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů*.

dialektów oficjalnego języka (języków) tego państwa, ani języków migrantów¹². Opisuje ona w swoich postanowieniach te dziedziny życia społecznego, w których jest stosowana na danym terytorium języka mniejszościowego lub regionalnego. Karta została przyjęta przez Radę Europy w 1992 roku. Republika Czeska podpisała Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych 9 listopada 2000 roku, a ratyfikowała ją 15 listopada 2006 roku. Zapisy Karty zaczęły na terytorium Czech obowiązywać od 1 marca 2007 roku (Bogoczová, Muryc 2020). Część II (art. 2) Karty przedstawia cele i zasady realizowane zgodnie z zobowiązaniami, polegają one m.in. na „ułatwianiu lub zachęcaniu do stosowania języków regionalnych lub mniejszościowych w mowie i w piśmie, w życiu publicznym i prywatnym”¹³. W części III dokumentu, omawiającej środki służące m.in. promowaniu używania języków regionalnych lub mniejszościowych w życiu publicznym, zostały w artykule 10 uwzględnione także władze administracyjne i służby publiczne¹⁴, które zobowiązano do „używania lub przyjmowania, o ile będzie to konieczne, łącznie z nazwą w języku (językach) oficjalnym tradycyjnych i poprawnych form nazw miejscowych w językach regionalnych lub mniejszościowych”¹⁵.

W czeskiej edycji Karty część III uwzględnia język polski i słowacki, przy czym obydwa zostały objęte ochroną na mniej więcej podobnym poziomie (polski został objęty większą ochroną w kwestiach oświaty oraz mediów). Język polski jest charakterystycznym językiem mniejszościowym, którego używa się na ściśle określonym terytorium na obszarze czeskiej części Śląska Cieszyńskiego. Język słowacki jest natomiast rozpowszechniony na całym terytorium Czech i większości użytkowników języka czeskiego jest znacznie bliższy. Ważną cechą polskiej mniejszości narodowej jest jej wysokie skupienie na określonym obszarze, co ułatwia stosowanie wobec niej przepisów Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych. Oprócz języka słowackiego i polskiego ochroną zostały objęte także języki niemiecki i romski. Ich ochrona sprowadza się tylko do zapisów z II części Karty, określającej podstawowe zasady ochrony języków mniejszościowych, i władze Republiki Czeskiej nie podjęły konkretnych zobowiązań wobec tych dwóch języków, jak było w przypadku polskiego i słowackiego.

¹² *Evropská charta regionálních či menšinových jazyků*, [on-line] https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/charta_cz_1.pdf – 10 XII 2020.

¹³ Tamże – 10 XII 2020.

¹⁴ Oprócz władz administracyjnych i służb publicznych (art. 10) część III Karty opisuje także szkolnictwo (art. 8), władze sądownicze (art. 9), media (art. 11) i in.

¹⁵ *Evropská charta regionálních či menšinových jazyků*, [online] https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/charta_cz_1.pdf – 10 XII 2020. Na temat nazewnictwa w Cieszynie oraz gminie Český Těšín i jego roli w kształtowaniu tożsamości narodowej patrz Mácha, Lassak, Krτίčka (2018).

Także wprowadzanie praw zawartych w Europejskiej karcie języków regionalnych lub mniejszościowych na Zaolziu jest objęte określoną praktyką legislacyjną. Z dniem 1 lipca 2006 roku weszła w życie znowelizowana ustawa o gminach, na podstawie której można w danej miejscowości wprowadzić podwójne nazewnictwo. W warunkiem jest minimum 10% przedstawicieli mniejszości narodowej zamieszkających w danej gminie oraz publiczne wyrażenie przez reprezentantów mniejszości intencji wprowadzenia dwujęzycznych napisów w miejscach publicznych. Na terenie Zaolzia dotyczy to 31 gmin w powiatach: Karwina/Karviná (gminy – Cierlicko/Těrlicko, Českí Cieszyn/ Český Těšín, Kocobědz/Chotěbuz, Olbrachcice/Olbrachtice, Piotrowice koło Karwiny/ Petrovice u Karviné, Stonawa/Stonava, Sucha Górna/ Horní Suchá) i Frydek-Mistek/Frýdek-Místek (gminy – Bocanowice/Bocanovice, Bukowiec/Bukovec, Bystrzyca/Bystrice, Gnojnik/Hnojník, Gródek/Hrádek, Jabłonków/Jablunkov, Koszarzyska/Košařiska, Ligotka Kameralna/ Komorní Lhotka, Łomna Dolna/ Dolní Lomná, Łomna Górna/ Horní Lomná, Milików/ Milíkov, Mosty koło Jabłonkowa/ Mosty u Jablunkova, Nawsie/Návsí, Nydek/Nýdek, Pioseczna/Písečná, Piosek/Písek, Ropica/Ropice, Rzeka/Řeka, Strzycież/Strítež, Śmiłowice/Smilovice, Trzanowice/Tranovice, Trzyniec/Třinec, Wędrynia/Vendryně, Wielopole/Vělopolí). W praktyce o wdrażaniu podwójnego nazewnictwa w wymienionych gminach decydują rady gmin oraz komisje do spraw mniejszości na podstawie wniosków przedstawicieli mniejszości polskiej. W praktyce są stosowane także rozporządzenia w sprawie sposobu oznakowania ulic i miejsc publicznych. Przykładowo w Czeskim Cieszyńie wprowadzono pierwsze dwujęzyczne oznakowania miejsc publicznych już w 2007 roku.

Podsumowując nasze rozważania, stwierdzamy, że współczesną sytuację językową i ludność (nie tylko polską) Zaolzia cechuje wielojęzyczność i wielokulturowość na poziomie jednostki i społeczności. W naszych obserwacjach dwu- i wielojęzyczność oznacza nie tylko umiejętność poszczególnych osób (jednostek) komunikowania się w więcej niż jednym języku, lecz także stan, kiedy co najmniej dwa języki zajmują wspólną przestrzeń społeczną, w której funkcjonują i wchodzą we wzajemne relacje. Okazuje się, że wielojęzyczność nie jest polityką, ale skutkiem pewnej polityki językowej, która może przyjmować różne formy i postacie. Sytuacja językowa w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego dąży do równego traktowania języków, gdy „języki otrzymują taki sam status w przestrzeni publicznej, umożliwiając użytkownikom tych języków równy udział w życiu publicznym i jednakowy dostęp do dóbr i usług oferowanych przez instytucje publiczne” (Stefaniak 2015, s. 107-108). Język polski ogólny występuje na Zaolziu w roli języka symbolicznego, którego zadaniem jest podkreślenie faktu, że oprócz czeskiej większości żyje tu także autochtoniczna mniejszość polska, a mniejszość ta, która włada również językiem czeskim, ma prawo do polskich napisów w miejscach publicznych – chodzi o urzędy, instytucje, stacje i przystanki

kolejowe¹⁶, nazwy ulic i placów, znaki drogowe, system informacji miejskiej, w mniejszym stopniu nazw sklepów itp. Co za tym idzie – napisy dwujęzyczne nie mają na celu ułatwienia członkom polskiej mniejszości orientacji w terenie, ponieważ różnica między tekstem czeskim a polskim jest np. w wypadku wspomnianych nazw ulic z reguły znikoma lub żadna, por. (ul.) Dvořákova/Dvořaka; Masarykovy sady / Aleje Masaryka; (ul.) Smetanova/Smetany; (ul.) Sokola-Tůmy/Sokola-Tůmy; (ul.) Vrchlického/Vrchlickiego itp. Przyjmując charakterystykę polityki językowej, jaką stosuje Walery Pisarek, Republika Czeska prowadzi politykę nieinterwencji, „polegającą na pozostawieniu stosunków między dominującą grupą językową a mniejszościami naturalnemu rozwojowi” (Pisarek 2008, s. 82; cyt. za Lisek 2011, s. 85).

Bibliografia

- Błasiak M., 2011, *Dwujęzyczność i ponglish. Zjawiska językowo-kulturowe polskiej emigracji w Wielkiej Brytanii*, Kraków: Collegium Columbinum, Biblioteka Tradycji. Seria Druga, nr 108.
- Bogoczová I., 2018, *Polszczyzna za Olzą*, Ostrava: Ostravská univerzita.
- Bogoczová I., Bortliczek M., 2014, *Jazyk příhraničního mikrosvěta (běžná mluva Těšíňanů v ČR) / Język przygranicznego mikroświata (mowa potoczna mieszkańców Zaolzia)*, Ostrava: Ostravská univerzita.
- Bogoczová I., Muryc J., 2020, *Bariera językowa a bariera komunikacyjna (jeden z przykładów sytuacji dialogowej na Zaolziu)*, „Slavia Meridionalis” (w druku).
- Gajda S., 1998, *Promocja języka i kultury polskiej a procesy uniwersalizacji i nacjonalizacji kulturowo-językowej w świecie*, [w:] J. Mazur (red.), *Promocja języka i kultury polskiej w świecie*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 11-18, *Język, Kultura, Społeczeństwo*.
- Gawrecki D., 2017, *Jazyk a národnost ve sčítáních lidu na Těšínsku v letech 1880-1930*, Český Těšín: Muzeum Těšínska.
- Grygar J., 2003, *Jazyk jako nástroj sociální diferenciace. Poznámky k jazykové situaci ve Stonavě na Těšínsku*, „Lidé města. Revue pro etnologii, antropologii a etologii komunikace” IX, č. 1, s. 47-80.
- Kuniński M., 2000, *Język a tożsamość narodowa. Aspekty filozoficzne i socjologiczne*, [w:] M. Bobrowska (red.), *Język a tożsamość narodowa. Slavica*, Kraków: Universitas, s. 7-18.
- Labocha J., 1997, *Polsko-czeskie pogranicze na Śląsku Cieszyńskim. Zagadnienia językowe*, Kraków: Księgarnia Akademicka, Wydawnictwa „Księgarni Akademickiej”, nr 45.
- Lanstyák I., 2000, *K otázke striedania kódov (maďarského a slovenského jazyka) v komunitě Maďarov na Slovensku*, „Slovo a slovesnosť” LXI, č. 1, s. 1-17.
- Lehisteová I., 2004, *Pojem interferencie*, [w:] J. Štefánik (red.), *Antológia bilingvizmu*, Bratislava: Academic Electronic Press, s. 82-97.
- Lipińska E., 2003, *Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹⁶ Z językiem polskim można spotkać się nawet w komunikatach głosowych nagranych przez lektora emitowanych za pośrednictwem systemu rozgłoszeniowego w pojazdach kolejowych oraz na dworcach kolejowych.

- Lisek G., 2011, *Polityka językowa Polski i jej sąsiadów na przykładzie Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej*, „Język, Komunikacja, Informacja”, nr 6, s. 79-89.
- Mácha P., Lassak H., Krτίčka L., 2018, *City Divided: Place Names and Nationalism in the Czech-Polish Borderlands*, „Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft”, Bd. 160, s. 303-329, <https://doi.org/10.1553/moegg160s303>.
- Michalska M., 2011, *Na pogranczu narodów, kultur i religii. Polacy na Zaolziu*, [w:] I. Masojć, H. Sokołowska (red.), *Tożsamość na styku kultur*, t. 2, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, s. 60-71, *Mokslinių Straipsnių Rinkiniai*.
- Miodońska L., 2012, *Sytuacja językowa Polaków w serbskim Ostoićevie*, [w:] P. Stankovska, M. Wtorkowska, J. Pallay (red.), *Individualna in kolektivna dvojezičnost*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, s. 85-96, *Knjižna zbirka Slavica Slovenica*, št. 1.
- Muryc J., 2008, *Tożsamość językowa i kulturowa na Zaolziu w Republice Czeskiej*, [w:] I. Masojć, R. Naruniec (red.), *Tożsamość na styku kultur*, t. 1, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, s. 46-52, *Mokslinių Straipsnių Rinkiniai*.
- Muryc J., 2010, *Obecné a specifické rysy polsko-české jazykové interference na českém Těšínsku*, Ostrava: Ostravská univerzita, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, *Spisy Filozofické Fakulty Ostravské Univerzity*.
- Ondruszová T., Muryc J., 2012, *Sytuacja językowa w Kościołach Zaolzia – na przykładzie badań socjolingwistycznych duchowieństwa*, „Studia Slavica” XVI, s. 325-331.
- Pisarek W., 2008, *Polityka językowa w wybranych krajach europejskich*, [w:] J. Warchala, D. Krzyżyk (red.), *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 79-105, *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 2613.
- Šatava L., 2009, *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*, Praha: Sociologické nakladatelství, *Studijní texty*, 43.
- Sękowska E., 2010, *Język emigracji polskiej w świecie. Bilans i perspektywy badawcze*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, *Polszczyzna w Dobie Globalizacji*.
- Siwek T., 1997, *Česko-polská etnická hranice*, Ostrava: Ostravská univerzita, *Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity*, čís. 1996/97.
- Stefaniak K., 2015, *Wielojęzyczność w Unii Europejskiej – polemika*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4, s. 107-110.

Materiały pobrane z Internetu

- Evropská charta regionálních či menšinových jazyků*, [on-line] https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/charta_cz_1.pdf – 10 XII 2020.
- Obyvatelstvo podle národnosti a podle velikostních skupin obcí, okresů a správních obvodů ORP – Moravskoslezský kraj*, [on-line] <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&katalog=30715&pvo=ZVKR013&pvoc=100&pvoch=3140#w=-> – 10 XII 2020.
- Polská národnostní menšina*, [on-line] <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/polska-narodnostni-mensina-16124> – 10 XII 2020.
- Průvodce právy příslušníků národnostních menšin v České republice II*, [on-line] <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/publikace/pruvodce.pdf> – 10 XII 2020.
- Rezoluce Parlamentu Europejského z dne 13 listopadu 2018 r. v sprawie norm minimalnych dla mniejszości w UE*, [on-line] http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0447_PL.html – 10 XII 2020.

Abstract

BILINGUALISM IN ZAOLZIE REGION IN THE CZECH REPUBLIC – LANGUAGE SITUATION AND LEGAL CONDITIONS

The purpose of this paper is to describe the language situation of Zaolzie – the area near the border between the Czech Republic and Poland. The contemporary language situation and the population of Zaolzie are characterized by multilingualism and multiculturalism at the individual and community level. The text describes the current language situation and legal conditions regarding the use of Polish in public places in theoretical and practical terms. Generally, Polish occurs in Zaolzie as a symbolic language, among others, with the task to emphasize the fact that, in addition to the Czech majority, there is also an indigenous Polish minority, who have the right to have information written in Polish in public places (like offices, institutions, railway stations and stops, street names, squares, etc.).

Keywords: Zaolzie, Polish language, Czech language, language situation, legal conditions

Recenzowana książka stanowi niezwykle aktualną i ważną pozycję w dziedzinie badań nad problematyką pogranicza i współistniejących tam tożsamości. Pokazuje, jak wiele zagadnień jest jeszcze do odkrycia i jak wiele pojawia się nowych problemów oraz tematów wymagających opisu i opracowania. Tom podejmuje ważne wątki dotyczące tożsamości regionalnej, nauki języków i wychowania młodzieży w środowisku wielojęzycznym i wielokulturowym. Jest to dziś niezwykle istotne, ponieważ międzykulturowość powstająca na styku różnych kultur staje się doświadczeniem coraz bardziej powszechnym, zachodzącym nie tylko na „starych” pograniczach, ale ze względu na migracje i uchodźstwo pojawia się w wielu środowiskach niezależnie od położenia geograficznego.

Z recenzji dr hab. Ewy Golachowskiej, prof. IS PAN

W swych rozważaniach Autorzy tekstów umiejętnie i w sposób przekonujący łączą szczegółowe analizy materiału z szerszą perspektywą ujęć naukowych eksploracji literaturoznawcy, językoznawcy, kulturoznawcy, historyka i dydaktyka, kompetentnie i profesjonalnie „integrują” swe interpretacje materiału literackiego (lub językowego) z obszarem badań kulturoznawczych, wspierając je historią, dydaktyką polonistyczną, filozofią, aksjologią, etnolingwistyką, ukazując wieloaspektowy i wielopoziomowy, ale jednocześnie – pełny, spójny i syntetyczny obraz problemu postawionego w temacie opracowania.

Z recenzji dr hab. Doroty Michulki, prof. UW

<https://akademicka.pl>

